

ДІАЛОГІЧНА ФОРМА ОПРИЛЮДНЕННЯ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Народний артист України Святослав Васильович Максимчук з 1989 року організовує і проводить у Національному академічному українському драматичному театрі імені Марії Заньковецької зустрічі з митцями, письменниками, політичними та державними діячами. Громадськість Львова та гості міста мали можливість побувати на понад 50 “Заньківчанських вечорах”. Запрошуємо ознайомитися зі змістом бесіди з лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка Валерієм Олександровичем Шевчуком.

Святослав Максимчук: Сьогодні ви почуєте слово про Сковороду, а також твори Григорія Савича Сковороди у перекладах Валерія Олександровича Шевчука. Отже, прошу до слова лауреата Національної премії України імені Тараса Григоровича Шевченка та премії фундації Антоновичів Валерія Шевчука.

Валерій Шевчук: Шановні пані і панове. Образ Григорія Сковороди відомий нам усім. Нам, особливо людям української культури, в душах яких ім’я, думки, твори Сковороди є складовою часткою нашої духовності. І все-таки Сковорода має в собі не одну сховану таємницю. Сковорода – це як книга із читанням, яке може не тільки постійно змінюватися, а й постійно поглиблюватися, коригуватися, бо його тексти неоднозначні. Я не певен, що ми уміємо читати Сковороду сьогодні до кінця, що ми розуміємо його твори так, як він хотів, щоб їх розуміли. Чи не тому, що ми люди іншої освіченості, що ми не володіємо тим, чим володіла людина XVIII століття, яка мала освіченість зовсім іншого типу. І через це, мабуть, пізнавати Сковороду завжди цікаво. Навіть людина, яка займається Сковородою довгі роки, читаючи його тексти, весь час знаходить в них щось нове, якесь нове дно відкриває.

Минуло 200 років від його смерті, навколо імені Сковороди створилася низка своєрідних і особливих міфів. Міфи, тобто, те напластування, яке хотіли бачити в Сковороді люди інших епох. Цікаве таке питання: чи сам Сковорода творив міф про себе? Мені здається, що так. Більше того, творив його активно, свідомо і цілеспрямовано. Річ у тому, що Сковорода прийшов у світ із учительною місією, він прийшов у світ не тільки для того, щоб проголосити певну систему думок, а для того, щоб ці думки впровадити і подати людям різних розумових здатностей і різного інтелектуального рівня. Через це вся творчість Сковороди, його філософські трактати, його прозаїчні думки й притчі, його поезія – це фактично одна велика книга, одна велика цілість, створена на різних площинах. Його філософські трактати – це система його думок про світ і життя, наука про те, як треба в цьому важкому, страшному і сум’ятному світі жити й не втратити вищих духовних якостей. Його філософські твори призначені були для читача, чи слухача елітарного, який має, так би мовити, вищий розвиток і освітній, і інтелектуальний, і духовний. Але Сковорода мав свою теорію і свій погляд на людину. Він вважав, що

люди діляться на 2 категорії: людина вибрана і людина юрби. Він бачив людину вибрану незалежно від того, до якого суспільного прошарку вона належить. Людиною вибраною міг бути селянин, міг бути ремісник, міг бути шляхтич, міг бути і гетьман, і вельможа, і будь-хто, тільки при певних умовах і при певній душевній організації. Людиною юрби є тільки така людина, яка духовно непросвічена, яка фактично живе тільки задля матеріального споживання і виробництва матеріальних благ, і яка фактично, як то кажуть, працює для того, щоб їсти, а їсть для того, щоб працювати. Вищих духовних завдань така людина перед собою не ставить. Таким чином, людиною юрби може бути і гетьман, і вельможа, і шляхтич, і ремісник, і міщанин, і селянин – так само, як і людина вибрана. Тобто Сковорода цілком відкидав класовий розподіл людей. Він розділяв людей на тих, які ведуть достойне життя, і тих, які кидаються за примарами світу, і в цій гонитві гублять свою людську подобу, уподібнюючись людині, яка є на межі тварини. І саме через це, що він мав такий погляд на суспільство, він свої твори організовує на кількох інтелектуальних пластах.

Я вже казав, що філософські твори він адресує людям особливого розвитку, особливої освіченості, елітарній людині. Водночас для людини нижчого інтелектуального розвитку, меншої освіти він створює свою систему байок і притч, тобто ті самі думки і моральна наука, як жити в цьому світі, як не загубити свої високі достоїнності, свою моральну високу якість, він це оповідає уже в творчих прозаїчних історіях. Коли ми глянемо на поезію Сковороди, то поезія Сковороди – це знову ж повторення тих самих ідей, тієї ж самої науки, але вже на рівні поетичного сприйняття. І через це у збірці “Сад божественних пісень” використовує прийом, який був особливо розвинутий і розроблений естетикою бароко, де будується так звана універсальна картина світу.

Займаючись багато творами Сковороди, аналізуючи зокрема вірші збірки “Сад божественних пісень”, раптово помітив отаку дивну закономірність: жоден вірш не написаний тим самим розміром, не повторює якогось розміру, який був вжитий у попередніх піснях. Тобто всі 30 пісень “Саду божественних пісень” складають своєрідну антологію всіх віршованих розмірів, які існували в давній українській поезії. І побачивши це, я раптом збагнув, що ота поетика Сковороди, яку так безнадійно шукали вчені, вона до нас ніби не дійшла, вона складалася із передмови, з розмислу про поезію і з керівництва до науки поезії. І що саме збірка “Сад божественних пісень” окрім того, що вона несе суму ідей і думок Сковороди, вона з другого боку є керівництвом до вивчення науки поезії, бо вона фактично вбирає в себе весь віршований досвід, який мала тодішня поезія в українській літературі. Це говорить про те, наскільки багатодонний, наскільки несподіваний Сковорода, і наскільки ми ще можемо відкривати в ньому якісь площини.

До речі, багато вчених, філософів називали Сковороду філософом без системи, він ніби працював зовсім в інакшій традиції, зовсім по-інакшому осмислював світ і життя, ніж це робили філософи класичні. Свого часу Іван Дзюба навіть написав таку статтю, яка була дуже голосна, вона називається “Перший розум наш”. Я не зовсім зрозумів, чи йдеться про найбільший розум наш, чи перший, за яким має бути другий, третій, четвертий і так далі. Очевидно, Іван Дзюба мав на увазі найбільший розум наш. Але от коли Сковороду вписати в історію саме української філософії, то ми побачимо, що

Сковорода був останнім нашим розумом певної культури. Річ у тому, що Сковорода не був революціонером-демократом. Сковорода не ламав тих устоїв культури своєї, які він сповідував і проповідував. Він працював і жив у традиціях українського духовного мислення, яке налічувало перед ним кілька сот років.

Я вже говорив, що Сковорода бачив людину, як вибрану людину і людину юрби. Що значить вибрана людина? Він говорив, що людина приходить у цей світ розкрита для добра і зла. І залежно від того, що вплине на людину, в ній буде домінувати чи добро, чи зло. Але людина має свою волю, вона може себе засобами моральної дисципліни, засобами освіти, засобами добродесного і добродчинного життя сформувати в людину доброносну, яка буде сіяти на цій землі добрі сімена. Ось яку вибрану людину бачив Сковорода. Ця вибрана людина протиставляється людині юрби і фактично вона складає своєрідний соціум, вибраний соціум. Цей соціум доброносний складає, як він називав, горну республіку. Ідея горної республіки не нова. Вона ще закладена в Біблії і фактично ідею такої горної республіки дуже докладно розробив Іван Вишенський у своїх полемічних творах. Ця ідея, як горний Єрусалим, проходить у працях Кирила Транквіліона-Ставровецького в першій половині XVII століття, вона проходить в творах Петра Могили і в інших українських філософів, мислителів. Сковорода ніби зробив підсумок оцій великій християнській ідеї, застосувавши її до свого народу. Він говорив, що в суспільстві мусить витворитися, так би мовити, братство й з'єднаність справжніх людей, людей високих моральних якостей. І отут виникає дуже цікаве питання: чому він так сильно наголошував на цій ідеї саме в другій половині XVIII століття? **А виявляється, що це був час загибелі української держави. Це був час, коли Україна не могла жити своїм нормальним природним самодостатнім життям. Вона мусила входити в чужі державні структури і, відповідно, як соціум вона починала руйнуватися.**

В одного з надзвичайно цікавих сучасників, трошки молодших сучасників Сковороди, Іреня Фальківського, є дуже цікавий вірш, який нам оцю ситуацію пояснює і допомагає зрозуміти позицію Сковороди, і позицію, чому він вчив так, а не інакше. Я цей вірш напам'ять не знаю, але я вам його перекажу. Він говорив: коли хтось не переміг в бою, значить на даному етапі він є подоланий і він мусить це прийняти, як є. Тобто маємо відгук загибелі української козацької держави. Але він, Іреней Фальківський, говорив, що тепер, коли немає змоги фізично боротися за своє існування, мусять прийти на допомогу такому подоланому у війні 2 речі: це поміч Божества і мудрий приклад. Отже, нація може існувати бездержавно, але для того, щоб вона існувала бездержавно, то мусить витворити в собі еліту, яка або б консервувала, або б зберігала і розвивала ідеї національної єдності в духовних сферах. Ця місія лягла в XIX столітті на творчу інтелігенцію, яка свідомо її підняла, культивувала, розвивала і фактично організувала особливо через Тараса Шевченка та інших і фактично привела націю до того порога, коли знову змогло спалахнути велике національно-визвольне повстання в час революції української визвольної війни 1917–1921 років.

Багато хто дивується: України ж не було зовсім, звідки оцей великий спалах тієї визвольної війни. І ми знову приходимо до науки Григорія Сковороди. Саме Григорій Сковорода своїми думками заповів, що в нації, яка не має обличчя держави, мусить

народитися середовище вибраних людей, середовище, яке створить своєрідну духовну республіку, горну республіку і збереже честь, ім'я і основи до людської високої моральності і поведе тих із людей юрби, які не усвідомлюють цих високих завдань.

Саме тому я цілком не згоден із тими дослідниками, які вважають Сковороду, що він був далекий від суспільної боротьби, що він був байдужий до української історії, української землі, української держави. Відгук в нього є в одній маленькій епіграмі в честь Богдана Хмельницького, де він називає Богдана Хмельницького воїном Вітчизни. Але не завжди людина вибирає шлях, так би мовити, лобістської боротьби. Саме Сковорода не вибрав шлях лобістської боротьби. Він вибрав шлях високого морального навчителя свого народу і віддав себе всього для того, щоб свої ідеї пронести між людей, запліднити цими ідеями цих людей, і щоб ці люди збагнули, хто вони. Через це ідея пізнань себе стала ключовою в його творчості, через це він відкріся кар'єри. До речі, пишуть, що він не хотів стати ченцем через те, що він мав якісь атеїстичні переконання. Це цілковита дурниця. Ніякого переконання атеїстичного в нього не було, він був глибоко віруюча людина, він мав своє розуміння Бога, до речі, цікаве розуміння Бога. Бо коли ми, наприклад, порівняємо, ну хоч би "Четві Мінеї (Життя Святих)" Дмитра Туптала і твори Григорія Сковороди, то побачимо величезну різницю у розумінні Бога. У Життях Святих Бог бачиться в явищах надприродних, коли Бог є тільки творцем чудес і тільки в чудесах він пізнається. Сковорода казав, що Бог – це щось значно вище і складніше, він не тільки пізнається в часткових явищах чудес, а він пізнається в тому, що весь світ, кожна рослинка, кожне дерево, кожна тварина, не кажучи вже про людину, є величезним світом, це настільки незбагненна велика машина природи, що саме це міг створити, організувати і поставити, оживити тільки Бог. Отже Бог бачився ним не в неприродньому, не в чудодійному, а в звичайному. Він казав, що Бог схований в насінині із яблука, подивіться, маленька насінинка, але там закодовано не тільки все, не тільки плід, яблуко, яке має бути, а там закодовано й сховано ціле дерево з листям, з корінням, з усією системою, в цій насінинці сховано, він говорив, також 1000 дерев, які існували до того і 1000 дерев, які будуть існувати після того. Ось де Бог. Таким чином Сковорода, як я вже сказав, прийшов до нас для того, щоб ми пізнали себе, зрозуміли себе, освітили себе високими духовними помислами. Про духовний хліб денно і нічно печеться Сковорода. Він писав, і щоб ми стали новими людьми, скинувши з себе шкаралушу старої людини, людини, яка нас веде в землю, а не підносить до небес. Спасибі.

Святослав Максимчук: Із "Байок Харківських" в перекладі, як я сказав, Валерія Шевчука.

"Годинникові колеса": "Колесо годинникової машини спитало у Другого: – А чого це ти хитаєшся не так, як ми, а в інший бік? – Мене, відповіло друге, так зробив мій майстер, і цим я вам не лише не заважаю, але й допомагаю, аби наш годинник мав єдиний рух по сонячному колу".

"Сова та Дрізд": "Тільки побачили Сову пташки, як наввипередки почали її скубти. – Чи не пориває вас досада, пані, – спитав Дроздик, – що на вас, невинну, нападають? Чи не дивно се? – Анітрохи, – відповіла та. – Та вони й поміж себе завжди чинять так само. А щодо досади, то вона для мене терпима, бо хоч мене сороки й ворони з граками

скубуть, проте Орел та Сокіл не чіпають, та й афінські громадяни поважають мене. *Сила: Ліпше в одного розумного і доброго бути у любові та шані, ніж у тисячі дурнів.*”

Прошу на сцену Народного артиста України Богдана Козака.

Богдан Козак: Шановні наші гості! Я хочу сказати ще кілька слів, оскільки сьогодні в нас дійсно великий гість Валерій Шевчук, не тільки глибокий перекладач творів Сквороди, але й письменник, чия творчість запліднена Сквородою і несе напрямок філософського роману, філософської повісті в українській літературі. Але це прекрасний український драматург, чий твори йдуть на сценах львівських театрів, на сцені нашого театру, духовного театру. Будемо сподіватися, що сьогоднішня його присутність тут надихне на створення твору, драматичного твору, який ми з радістю відтворимо на сцені театру імені Марії Заньковецької. Так що, привітаймо його як драматурга.

“Весна люба, ах, прийшла! Зима люта, ах, пройшла!
Уже сади розцвіли й солов’їв навели.
Геть, печале, геть відсіль! Не нівеч ти красних сіл!
Біжи собі в болота, у підземні ворота.
В пекло повертай назад! Не для тебе рай і сад!
Душа моя процвіла, радості мені дала.
Щасний той і без утіх, хто подужав смертний гріх.
Душа його – Божий град, душа його – Божий сад.
Завжди родить сад квітки, завжди плід згина гілки,
І весною все пахтить, – листя тут не облетить.
Боже мій! Це ти – мій град! Боже мій! Це ти – мій сад,
А невинність – то мій квіт, мир, любов – ото наш плід.
Бо душа моя верба, ти для неї, як вода,
Буду жить на тій воді, втіш мене у цій біді.
Я нічого не боюсь, лиш гріха я стережусь,
В мені вбий усякий гріх – це є ключ моїх утіх!”

“О спокою наш коханий! Де тебе знайти в наш час?
Ти усім нам прежаданий, врізнобіч розкинув нас.
За тобою ген вітрила розгорнули кораблі,
Щоб могли тебе ті крила на чужій знайти землі.
За тобою марширують, палять, знищують міста,
Цілі роки бомбардують, а чи зможе хто дістать?
Щонайбільші там печалі, де велично-пишний дім,
А найменше в серці жалю у будиночку малім.
Невдоволені завжди ми – то печалей джерело!
Помислами повні злими – ось бунтарства де зело!
Потримаймо дух неситий! Годі мучити свій вік!
Не шукай край знаменитий! Будь звичайний чоловік.
Бо ж печаль ускрізь літає, по землі і по воді,
Швидше блискавок ширяє, знайде і в добрі, й біді.
Розбивай нуду неситу, будь в житті такий, як є,

Годі червам нас точити, треба знати вже своє.
Славні прикладом герої, та побиті на полях,
Хто живе в самім спокої, той стражда в старих літах.
Бог вділив усіх ґрунтами – це пропасти може теж.
Жереб мій із бідняками, але з мудрістю без меж.”

Валерій Шевчук читає записки присутніх на “Заньківчанському вечорі” і відповідає на них.

– Ваш погляд на Леся Бердника як продовжувача і втілювача на практиці ідей Сковороди, горна республіка – українська духовна республіка. Чи вважаєте ви Бердника філософом?

– Запитання дуже цікаве. Я не вважаю Олеся при всій моїй повазі до нього за продовжувача і втілювача ідей Сковороди. Але чому? Річ у тому, що ідея так званої української духовної республіки – це була спроба, так би мовити, громадсько-політичної організації. Вона ніби збрала багато людей, ніби утворилася, але кожна організація мусить щось робити. Оскільки вона не знала, що їй робити, то вона розсипалася так само швидко, як утворилася. Сковорода зовсім говорив не про те. Він говорив, що люди не повинні обов’язково сходитися в якісь громадські інституції, він говорив: “Копай криницю в своєму городі, і вона зросить і твою оселю, і сусідську”, але зовсім не закликав, щоб ця людина, яка копає криницю в своєму городі, із цим своїм сусідом почали жити в одній комунальній квартирі. Ви розумієте, він бачив з’єднання людей в душі, а не організаційно, він говорив, коли багато людей поставить перед собою ті самі завдання морального вдосконалення, вони з’єднуються в душі і будуть творити атмосферу життя. От ми говоримо про реальну цінність, реальне існування такого поняття як українська інтелігенція. Немає жодного чоловіка, хто б заперечив це поняття. Або ми говоримо про єдність людей, які мають національну свідомість, але вони не обов’язково мають бути об’єднані. Інтелігенція зовсім не повинна бути з’єднана в якусь загальну організацію, де треба поставити президента, його заступника і там якихось менших начальничків. Ні! Це з’єднання в душі, і саме це з’єднання в душі і творить оце поняття української інтелігенції. Сковорода хотів бачити з’єднаність у душі оцих досконалих людей, які пізнали себе, які пізнали світ, які пізнали чітко де добро і зло, які свідомо не хочуть в цьому житті сіяти зла, а хочуть сіяти добро, отже вони з’єднані в духовну республіку. Розумієте яка різниця? Чи вважаєте ви Бердника філософом? Я вважаю його письменником-фантастом.

– Розкажіть, будь ласка, глибше про розуміння Бога у Сковороди. Чи є у нього якась космогонічна концепція?

– Сковорода, осмислюючи світ, говорив про те, що світ складається з великого світу, макрокосму, цей великий світ входить у малий світ мікрокосму, і цей світ пояснюється світом символічним, який він бачив у Біблії. Отже, у нього немає якоїсь спеціальної космогонічної концепції, яка б творила, так би мовити, світ богів, чи що. Він бачив, і це зв’язано з його поняттям про Бога, він бачив секрет і рушійну силу світової гармонії, яка охопила не тільки земний світ, а й космогонічний світ в Бозі. Він казав: Бог в тому, що є якийсь рух планет, в тому, що планети впливають на Землю, в тому, що кожна

билинка в цьому світі має живе за законами буття і має свої відповідності в тому, що пташки між собою різняться, в тому, що навіть трави однакової немає, а кожна виконує свою функцію, в тому, що й дерева надзвичайно різноманітні і кожна також в цьому житті виконує свою функцію, і так само кожна тварина, рослина – всі вони потрібні світу, бо вони складають величезну масу, величезне явище світової гармонії. Оце і є присутність Бога. І через це Сковорода дуже часто уподібнював Бога з природою, тобто він тут був близький до натурфілософії. І, відповідно, для нього незбагненна мудрість Бога залишається в незбагненності світу і буття, як такого. Бо справді, ми світ більше не розуміємо, ніж ми його розуміємо, бо він складніший нашої можливості світ цей бачити і розуміти. Цей світ може бачити і розуміти тільки його Творець.

– **Чи існують переклади творів Сковороди якоюсь іноземною мовою?**

– Існують. І досить, навіть, немало. Існує переклад французькою мовою, в мене навіть є ця книжка, вона вийшла в Парижі, існують переклади англійською мовою. Дуже гарна вийшла книжка в Чехії, її зробила пані Генік-Березовська, тепер, на жаль, вже покійна. До речі, вона мені написала листа і сказала, що вона перекладала твори Сковороди з деякою боязню, що чеський читач не сприйме. І на її величезний подив ця книжка розійшлася за 2 дні в Чехії. Взагалі, в світі Сковородою цікавляться, його вивчають, хоч не всі його до кінця там розуміють. Бо Сковороду не можна зрозуміти до кінця, не знаючи його попередників в Україні, всієї тієї великої філософської школи, яка була задіяна в Україні, починаючи з XVI століття, до Сковороди, і це величезний комплекс. Не можна сказати, що Сковороду не перекладають і не знають.

Питання про “**вплив Сковороди на Шевченка**” дуже цікаве і дуже складне. Свого часу на мене дуже розсердилась Ліна Костенко. Ми були з нею разом у Польщі, де я казав, що цілком закономірне явище, коли діти не розуміють батьків. Це природне явище, воно природне явище через те, що діти мусять вийти із впливу батьків для того, щоб становитися в цьому світі як нові індивідуальності, і не бути поглинені індивідуальностями батьків. Тобто, це цілком нормальна природна реакція. І Куліш, і Шевченко Сковороди не сприймали. В одній з повістей Шевченко навіть вживає щодо Сковороди такого вислову “ідіот Сковорода”. Куліш писав в одній із своїх поем, що “шкварчав Сковорода на якомусь дурному язиччі”. І так далі. З другого боку ми знаємо христоматійний факт, що Шевченко в дитинстві сидів в бур’янах і списував Сковороду. Яка ж причина несприйняття Сковороди його безпосередніми наступниками.

Річ в тому, що зі Сковородою, може навіть із Котляревським закінчилася велика літературна епоха. Епоха, яка себе вичерпала. Це була епоха українського літературного бароко. Ця епоха тривала 3 століття, власне, не 3, а десь 2 з половиною, можна так сказати. І, фактично, виродилася у цілком, можна сказати, виродкове явище, цілком почварне явище в нашій літературі, який називається “котляревщиною”, тобто бурлеск і травестія, де свідомо огрублюються мова, художні форми, і, так би мовити, осмішуються оті високі ідеї, які існували в старому мистецтві. Чи це нормально? Також нормально.

Як правило, коли закінчується якась літературна епоха, то з’являються пародійні форми, які осмішують ті форми літературні, які вже вижили. Шевченко і його товариство, яке його оточувало, безпосередньо поклали всю свою силу для творення і впро-

вадження нових естетичних цінностей і нової української літератури, і нової культури. Вони постали на запереченні, на відкиданні і певною мірою навіть таким гострим відкиданням літератури своїх безпосередніх попередників. Саме тому в Шевченка і Куліша є такі різкі негаційні оцінки Сковороди. Але життя має свої закони і свій шлях. Глянемо на історію стильових епох в світовій культурі. Подивіться, ренесанс заперечив середньовічну літературу, приходить бароко, яке заперечує ренесанс і вертається до традицій середньовічної літератури, приходить після бароко класицизм, який заперечує бароко і повертається до ідей ренесансу, втягуючи в себе засоби барокової літератури, приходить романтизм, який заперечує класицизм і повертається до тих ідей, які мало бароко, і по-своєму їх розвиває в часі. Тобто йде своєрідна накладка, одна течія повертається через одну, перескочивши її, до попередньої, а після неї приходить його заперечник, і вона знову через голову перескакує через попередні. Це саме відбулося і з Шевченком, і з Кулішем, і їхнім товариством, яке не сприймало творчості Сковороди.

Святослав Максимчук: А зараз я попрошу до слова лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Ігоря Калинця.

Ігор Калинець: Пані і панове! Ми маємо сьогодні велике щастя бачити і слухати найвидатнішого прозаїка нашого часу Валерія Шевчука. Його діапазон творів надзвичайно широкий. Це твори з часів Київської Русі, це і Козацьке бароко на теми тих століть, це сучасний перекрій життя міста Житомира, можливо навіть літературного Житомира. Письменник знаний ще й з того, що він великий науковець, він не має наукового ступеня кандидата наук чи звання доцента, але він один з найкращих знавців нашої давньої літератури. Він трактує, пише про той час, він перекладає, укладає книги і збірники. Інші національні академії таких письменників удостоюють званням академіка. Я сподіваюся, що Валерій Шевчук один із перших, якщо не найперших, буде претендувати на це звання. Валерій Шевчук – це надзвичайно високоморальна постава в нашій літературі. В жахливі роки його літературної праці (60-ті, 70-ті і навіть 80-ті роки) він виявив себе з найблагороднішого, найшляхетнішого, найморальнішого боку. Він ні одним рядком не заплямував своєї честі. І тому, коли сьогодні Шевчук говорить про Сковороду, то мені здається, що він, власне, чи не є Сковорода тих років, десятиліть ХХ століття.

Святослав Максимчук: Дуже дякую, Ігоре! А зараз Валерій Олександрович буде знову читати записки, які він одержав, і відповідати на них.

– **Чому Ви досліджуєте саме творчість Сковороди?**

– Дуже цікаве запитання. Щоб відповісти на нього, я мушу вдатися трохи до автобіографічних спогадів. Річ у тім, що коли я починав своє свідоме життя, мені було тоді 17 років, я шукав собі, так би мовити, духовне опертя для того, як себе в цьому житті вести, як жити і на що спиратися в ньому. І саме тоді, ще в Житомирі буди, мені попалася в обласній бібліотеці єдина стара українська книжка, яка чомусь не була вилучена і чомусь не була знищена. Це була монографія Дмитра Багалія “Сковорода – український мандрований філософ”. Я її не тільки прочитав від першої до останньої сторінки, але докладно простудіював, зробивши такий конспект. З того часу я знайшов своє духовне опертя. Вважаю, що з того часу я став за своїми, так би мовити, сповідаль-

ними особливостями Сквородистом. Скворода мене навчив як жити у цьому важкому і страшному світі і не згубити свого морального “Я”. Після того я постійно цікавився Сквородою і постійно ним займався, відповідно, потім перекладав його твори, бо саме оцей момент – мовна віддаленість Сквороди від нас і була, до речі, одним із тих факторів, які творили негативний імідж Сквороди в очах наших романтиків – Шевченка, Куліша та інших, які поставили в основу свого існування, своєї творчості повернення і творення української літературної мови на основі народної мови. Скворода до цього не дійшов. Він писав дуже складною мовою, мовою, до речі, яка була мовою тодішньої школи, він писав для людей, які вчилися в тодішній школі на такій мові, і через це він хотів, щоб його розуміли люди того часу навчені в тодішній школі. Ось причина, чому Скворода писав такою мовою. Але Скворода тим самим віддалив себе від свого народу, бо ця мова була складна, важка і навіть деякі вчені, особливо з нашої діаспори, кажуть, що дуже хотіли б зайнятися Сквородою, але цей мовний бар’єр не можна перебороти. І через це я собі поставив завдання: найкращі твори українського бароко подати українському читачеві сучасною українською літературною мовою, щоб воно ввійшло в контекст української мови, в живе сприйняття, засвоєння, і щоб вони стали реальним складником нашого духовного “Я”.

– Чи виходитиме надалі серія “Українська література 20 століття”, започаткована вами у харківському видавництві “Фоліо”?

– Дуже важкий час, ви знаєте. Зараз видати якусь книжку – це цілий подвиг. Але ми з Романом Корогодським навіть в цей складний час хочемо видати те краще, що було в українській літературі ХХ століття. Наші плани такі широкі і їх стільки багато, що я не знаю, чи саме “Фоліо” з цим справиться. Можливо, ми навіть зараз виношуємо думку, щоб цю серію підхопили інші наші видавництва. Неважно, яке видавництво буде стояти, але щоб була серія. У нас зараз підготовлено десятки книжок, які треба видавати і на видання їх просто немає грошей. Але я завжди був оптиміст і я знаю, що те, що зроблено – те зроблено, а те, що не зроблено – воно навіки не зроблено.

– Поділіться своїми творчими задумами.

– Не люблю ділитися творчими задумами. Не люблю, бо, знову ж таки, те, що не зроблено – те не зроблено. А я вважаю, що за Біблією людина пізнається за ділами її, отже треба це діло зробити, а тоді ним хвалитися.

– Як вкладається відродження української державності в світоглядну концепцію Сквороди. Це закономірність, чи випадковість?

– Дуже складне запитання. Бачите, ми зараз переживаємо десь приблизно такий час, у якому жив Скворода. Руйнуються старі моральні засади, а нові не формуються. Саме тому Скворода такий актуальний на сьогодні. Саме тому так важливо нам усвідомити зараз, що коли ми, як народ, станемо єдиною духовною сутністю, об’єднаємося в дусі, до чого кликав Скворода, то ми тоді будемо мати українську державу. Без такого об’єднання в дусі ми її не будемо мати. Але я люблю і вірю в свій народ. Я вірю, що він, переживши таку жахливу історію, як казав Винниченко, що, читаючи українську історію треба бром приймати, що він винісши стільки протягом історичного часу страждань, не може не дістати за страждання воздаяння. Я хочу цього і вірю в це.

– Чи є Григорій Сковорода для вас ідеалом?

– Я вже говорив, що Сковорода був моїм учителем життя мого. Взагалі я вважаю, що в мене є два вчителі мого життя. Сковорода вчив мене бачити світ, вчив мене утримуватися від спокус цього світу, вчив стояти на становищі людини цілком безчиновної. Я ніколи не мав ніяких звань, посад і, до речі, не прагну їх мати. За винятком премій, яких мені випадково дали і до яких я, відверто кажучи, ніколи не доривався, бо не цим міряється, а міряється знову ж таки тим, що ти в цьому світі доброго зумів зробити. От, через це я дякую Ігорю Калинцю за добрі слова і мене зовсім не приваблює бути академіком, сидіти в президіях і так далі. Бо Сковорода казав, що досить вас стовпів неотесаних, для чого ж мені творити стовпотворіння.

– “Біблія та брехня”. Чи дійсно ці слова належать Сковороді, якщо так, то як ви їх розумієте?

– Належать ці слова Сковороді, але треба знову ж таки правильно їх розуміти. Він говорив, що всі історії казкові, фантастичні – це, як то в народі кажуть, побрехеньки. Тобто – це легенди, це – притчі. Але він казав, що за кожною оцією ніби побрехенькою схована велика світова закодована істина, так як сховано в зерні яблуні, про яке я казав, сама яблуня. І, читаючи Біблію, треба її розуміти не буквально, так як написана кожна історія, бо там описується цілком неймовірні речі, а треба розуміти це як притчу, як спробу через притчу сказати якусь велику істину. Це – так зване символічне читання Біблії. В нашій літературі коли, наприклад, Іван Вишенський говорив про буквальноне слідування кожної істини записаної в Біблії, він говорив, що мірилом істини є Біблія. То вже Феофан Прокопович говорив, що Біблію не можна розуміти буквально. Кожна історія може мати кілька прочитань і спроба прочитання притчі, яка за собою ховає ще цілий айсберг – оце є справжня Біблія. Ось чому він так сказав.

– Як, на вашу думку, філософія Сковороди могла б вплинути на сучасну освіту вчителів?

– Сковорода був великим учителем і педагогом, і на цю тему писалися книжки. Я думаю, що наші теоретики педагогічної науки могли б цей досвід значною мірою використати і засвоїти в наш час. Зокрема, Сковорода приділяв дуже велику увагу індивідуальній роботі з учнем. Наприклад, в нього є дуже цікавий вірш. Він говорить, що в класі є не всі достойні навчання. Є такі, якому вчитися і не треба, він ненароджений до навчання. А водночас є люди, які народжені до навчання, на оце природжене, він дуже велику увагу звертав. І от саме на тих дітей, які мають великі природні дані, треба звертати особливу увагу і займатися з такою людиною індивідуально і доводити таку людину до пуття. І він не тільки проголошував оцю істину, а його стосунки із учнем Михайлом Ковалинським є блискучий зразок отакого індивідуального виховання розвиненої дитини. Учитель, який своєму учневі пише цілий серіал листів, надзвичайно мудрих, розумних з викладом цілого ряду повчань, намаганням створити з нього людину розумну, людину моральну, людину високу, це – надзвичайно важливе. І скільки сили він віддав для того, щоб поставити на ноги й вивести в люди одного чоловіка. Я думаю, що в нас, при наших недавніх методах масового навчання, такий підхід до виховання педагогічного був виключений. Навіть в тій школі, десь в гімназії, скільки ми маємо

прикладів того, що зверталася увага на окремих учнів, і той самий вчитель тої гімназії індивідуально запрошував його додому, давав йому окреме коло читання, формував його інтелект, його світогляд, і, таким чином, ця людина набувала вже якогось особливого розвитку. Зокрема, був в Київському університеті такий професор Володимир Перец, один з видатних знавців давньої літератури, то він із маси студентів виділяв собі кілька десятків чоловік, і з цими студентами займався безоплатно. Він їх вдома приймав, проводив заняття, їздив з ними на екскурсії, тобто сприяв інтелектуальному розвитку. Із школи Перца вийшли десятки першокласних учених, які вивчали той предмет, яким вони цікавилися. Це була методика Сковороди. Я думаю, що ця методика і на сьогодні в нас буде не зайва.

Святослав Максимчук: “Фабула про Тантала”:

Цар Тантал якось на бенкет великий
Цехмістра з богів до себе покликав.
Йовиш добре знав політичні нрави,
Кличе Тантала на небесні страви.
І що було там! Небеснеє зало
Зовсім Тантала перехверцювало.
Йовиш тоді свого дорогого гостя
Не хотів пустити без дарів, так просто.
“Проси, – каже він, – що хоч по відході”.
“Дозволь мені їсти тут вічні години”, —
Відповів Тантал. Йовиш аж образивсь:
Тантал аж таке просити наваживсь.
Та знав він і силу шляхетному слову.
“Хай буде, – сказав, – приходь сюди знову”.
Став Тантал відтоді їжу в небі мати,
А там – що лиш хочеш, все можна взяти.
Нектар там солодкий, вина чудесні,
Тут горло смаки солодять небесні,
Тут буйнеє свято, страв різні види,
Що проти них усі панські обіди!
Скрізь тут троянди розкішно пашіють,
Чудні фіміями в повітрі мліють.
У залах тих музи солодкогласні,
Все сам підносить Ганімед прекрасний.
Бахуса момсик танцює пресмішно,
Блазні тут пики корчать превтішно.
І хоч у тім хорі не бував Далольо,
Однак за таких тут краший Аполло.
Коротко сказавши: чуття тілесні
Тішили млостью ласощі чудесні.
Тантал на все те дивиться свято,
Зітхає тяжко, хоч всього багато.

Корчиться з муки, страхом залитий,
Трясцю наче лютою битий.
Що ж таке сталось? Зверху, крізь хороми,
Спущений камінь завис до сіроми.
Висить важезно над головою
І не дає посидіти в спокою.
Боїться Тантал – як тільки він зрушить,
Зірветься на нього тягар і роздушить.

– Як проявляється чи накладається філософія Сковороди на наше буття, буття успіхів і прикрих невдач?

– Я вже про це говорив, що Сковорода багатьма своїми ідеями актуальний сьогодні. Одна із наших бід полягає в тому, що духовні якості девальвуються, всі кинулись шукати мамони. Це теж було в часи Сковороди, він проти цього всією душею воював і, я думаю, що це дуже актуально. Взагалі Сковорода своїми ідеями дуже накладається на наш час, бо і його час, і наш час – це перехідний час, час бродіння, час хитання, час рушення устоїв давніх і нез'явлення нових, і через це ми десь у подібній ситуації.

– Чому Сковорода наш, а, наприклад, Гоголь, який за своєю тематикою теж був українським, а залишився письменник Гоголь не нашим? Ваше трактування.

– Дуже цікаве запитання. Я переконаний, що Гоголя не можна виймати з контексту української літератури аж ніяк. Але справа з Гоголем трохи складніша, ніж з Сковородою. Сковорода знав одну Батьківщину, в нього була Батьківщина – Україна. Він це не тільки декларував, він навіть як виїжджав за межі України, так його просто рвало, гнало на рідну землю. Поза рідною землею Сковорода себе не мислив, не бачив і не міг відчувати. Він був плоть від плоті землі українського народу, і тільки для цієї землі, цього народу жив і працював, і дихав. З Гоголем справа складніша. Гоголь теж був плоть від плоті українського народу, але Гоголь був дерево, пересажене у чужий ґрунт. Через це Гоголь став письменником, можна так сказати, міжнаціональним. Не можна ні в якому разі відкидати того, що сказав ще Достоевський, що всі ми, тобто російські письменники, вийшли із шинелі Гоголя. Це справді було так. Але не можна відкидати й того, що наприклад, український театр, зокрема, етнографічний театр, вийшов весь із повістей українських Гоголя. Всі ці повісті були перероблені на п'єси, перекладалися, він не тільки ввійшов в контекст, але й впливав на розвиток українського народу, але не російськими своїми повістями, а саме українськими своїми повістями, саме “Вечорами на хуторі біля Диканьки”, саме “Миргородом”, саме “Тарасом Бульбою”. От цими творами про український народ й для українського народу він є, був і буде назавжди українським письменником. Відомий історик Олександра Єфименко написала надзвичайно цікаву статтю ще на початку нашого століття про дві душі у Гоголя, і цього теж не треба заперечувати. В нього справді було дві душі. З одного боку, він був деревом, пересаженим у чужий ґрунт, а з другого боку, він був деревом, яке виросло на українській землі. Через це Гоголя, до речі, в старих історіях української літератури, взяти хоча б історію української літератури Миколи Петрова, він стоїть в контексті української літератури і так, на мою думку, має бути.

– Чи можна говорити про аналогію вчення Сковороди і Христа, а саме методами притч?

– Я вважаю, що цілком. Ісус Христос для Григорія Сковороди був великим учителем, він про нього говорив з величезним пієтетом і завжди ставив як високий зразок для пошанування і наслідування. Значною мірою, і мову притч Ісуса Христа він запозичив у свою творчу манеру.

Вибачте, не завжди розбираєш, хоч я за фахом археограф і вивчаю рукописи XVIII століття і XVII століття, але не завжди можу прочитати рукописи XX століття. Тут пишеться про те, що для Сковороди важливим, навіть важливішим був процес пізнання, а не кінцева мета пізнання. Чи можна так твердити? Знаєте, філософія говорить про безмежність пізнання і що не може бути краю пізнанню. Отже, говорити про кінцеву мету пізнання для такого глибокого філософа було б наївним. Я думаю, що сам процес пізнання як безконечний в'їзд людиною в глибину часу може тривати так само безконечно, поки ми живемо. І тут таке питання, очевидно, не варто й ставити.

– Чи дозріла наша еліта до такого рівня, як це розумів Сковорода?

– Сковорода не боявся того, що в суспільстві може бути мало людей, достойних називатися іменем духовної людини. Але не тільки він це говорив. В Біблії вже давно було сказано, що там, де є серед людей хоч один святий, там Бог цих людей карати не буде. Сковорода так само дотримувався цієї думки. Хай буде між людейдесь один святий, він довкола себе буде розсівати світло. І це світло, якщо воно буде розсіватися, дійде до людських душ і навіть волання в пустелі теж дійде до людських вух, бо пустеля небезконечна. І гірше тоді, коли зникнуть такі люди зовсім. Коли такі люди будуть множитися, то люди ставатимуть з'єднаними в дусі, значить люди будуть добрішати, відповідно і життя наше на цій землі набиратиме все більшого і більшого сенсу.

– Скажіть, будь ласка, які основні відмінності між мовами, якими написані художні та філософські твори Сковороди?

– Сковорода користувався кількома мовами, не одною. Щодо латинської мови, з якої перекладає присутній тут Віталій Петрович Маслюк, то це зрозуміло. Щодо мови, так званої слов'янської чи словенської, як тоді називали, то тут справа складніша. Сковорода писав фактично трьома типами такої мови. У нього є так звана книжна українська мова та літературна мова, яка була офіційною в Козацькій державі, на якій писалися літописи, писалися художні твори і яка здобула досить широкого вжитку, але яка, починаючи з 30-х років XVIII століття, почала переслідуватися російським урядом і поступово її витіснили з побуту. Вже на середину XVIII століття ця мова була заборонена. І, фактично, навчальний процес мав би вестися російською мовою. Але в силу того, що Україна не могла засвоїти так просто й швидко російської мови, то почала витворюватися своєрідна суржикова мова, яку я називаю – наближена до російської. Ця мова мала в собі немало елементів книжної української мови, народної української мови, але в основі своїй уже була і російська. Оця суржикова мова проступає в творах Сковороди останнього періоду його життя. В першому періоді, особливо переяславському періоді, домінує мова книжна – українська. І я вже казав, що він писав такою мовою, бо він писав для людей, які вчилися і навчалися цією мовою в тодішніх школах.

Отже, він говорив до освічених людей того часу, які були навчені такій літературній мові. Зрідка трапляється у Сковороди і народна українська мова, нею написано кілька пісень “Саду божественних пісень”, “Гей, поля, поля зелені”, “Ой ти птичко жовтобока”. Дуже часто він вживає в своїх творах як приказки, слова окремі, окремі звороти українські, така складна мовна картина творів Сковороди.

Святослав Максимчук: Із “Байок харківських”: “Ніж розмовляв з Оселкою: Звичайно, ти нас, сестро, не любиш, коли не хочеш у нашу стать вступити і бути ножем. – Коли б я гострити не годилась, – відповіла та, – то скористалася б з вашої поради. Але нині вас люблю саме тим, що не хочу бути з вами. Бо що не кажіть, а, ставши ножем, я ніколи стільки сама не переріжу, скільки всі ті мечі і ножі, які я вигострю. А в наш час на оселки дуже сутужно...”.

“пси”: “В селі у господаря жили два пси. Випало якось незнайомцеві проїздити повз ворота. Один пес вибіг, погавкав, поки незнайомиць не зник з очей, і повернувся до двору. – Що ти з цього маєш? – спитав другий. – У всякому разі не так нудно, – відповів той. – Але ж не всі переїжджі, – сказав розумний, – такі, щоб їх мати за ворога нашого господаря. Коли б так, то і я б служби своєї не занедбав, гавкав, хоч іще з минулої ночі мене непокоїть пошкоджена вовчими зубами нога. Собакою бути – це річ непогана, а от даремне брехати на кожного – зле”.

“Орел і Черепаха”: “На дубі, що похилився до води, сидів Орел, а поблизу Черепаха проповідувала своїй братії: – Гори воно вогнем оте літання! Наша покійна прабаба, дай боже їй царство небесне, згинула, як видно з переказів, за те, що почала вчитися в Орла сеї глибої науки. Сам Люципер таке вигадав!.. – Слухай-но, дурепю! – перебив її проповідь Орел. – Не тому загинула твоя премудра прабаба, що лігала, а тому що взялася не за свою справу. Літати не гірше, ніж повзати”.

“Олениця і Кабан”: “У польських та угорських горах Олениця, завбачивши домашнього Кабана, стала вітатися: – Доброго здоров’я, пане Кабан. Радію, що вас... – Що ж ти, негіднице, така непоштива! – крикнув, набурмосившись, Кабан. – Хіба не відаєш, що я підвищений у Барани. Маю про це патент, що рід мій походить від найшляхетніших бобрів, а замість опанчі для характеру ношу на людях я здерту з вівці шкуру. – Перепрошую, ваше благородіє, я цього не знала! Ми, прості, судимо не по одягу і словах, а по ділах. Ви ж так само, як і колись, риеєте землю і ламаєте тини. Дай вам боже бути й конем!”

Сила: Не можна начудуватися з дурнів, які зневажили і зганьбили неоціненний бісер добродійства лише задля того, щоб пробитися до чинів, зовсім невідповідних до їхніх нахилів. Який нечистивий нашептав на вухо, що ім’я та одяг змінять їхнє буття, а не життя чесне, гідне чину? Ось достеменно Езопові граки, що вбираються в чуже пір’я! Зшите існування життя нагадує човен, у якому їхали морем зодягнуті по-людському мавпи, і жодна не вміла кермувати. Той, хто має освічене око, скільки бачить він ослів, убраних у лев’ячу шкуру! А для чого вбираються? Для того, щоб легше могли свої рабські вибаганки вдовольняти, людей турбувати і проламуватися крізь загороди громадянських законів. І ніхто з достойних честі на непоштивість так не сердиться, як ці мавпи з ослами та кабанами. Стародавнє грецьке прислів’я: “Мавпа є мавпою і в золотім уборі”...

– Не пригадую прізвище авторки, яка досліджувала роман Булгакова “Майстер і Маргарита”, і казала, що роман написаний під впливом творчості Сковороди. Чи поділяєте ви цю думку?

– Не знаю, я не бачу там впливу творчості Сковороди, може хтось це бачить, може зробить студію цікаву.

– Якщо ви дивилися виставу Львівського молодіжного театру “Благодарний Еродій”, то які ваші враження?

– На жаль, не дивився.

– Коли були і які наслідки пожеж у Києво-Печерській лаврі? Наскільки постраждали збірки рукописів тощо? Чи користувався Сковорода подібними джерелами?

– Питання дуже цікаве. Тільки треба поправити, що не тільки в Києво-Печерській лаврі, а особливо пожежі в Київській Академії, в бібліотеці. Річ у тому, що в 1718 році згоріла книгозбірня Києво-Печерської лаври, де було дуже багато рукописів-унікатів, зокрема, там, вважають, були літописи української редакції часу Київської Русі. Була думка про те, що ці книжки були сховані десь глибоко в печерах, і що можливо вони там досі є. Цього ніхто не знає. Я колись працював в Києво-Печерській лаврі, був там науковим співробітником, то пам’ятаю такий маленький епізод: в одному місці провалилися печери. Ясно, як щось провалиться, то наші люди такі, що туди носа сунуть. І от люди все приходять і зазирають в ті печери. А там була бабка, вона ганяла і кричала: “Та ви що туди заглядаєте? Ви знаєте, що як впадете, то вас звідтам не знайдуть й довіку. Он в мене песик туди впав, довго він скавчав, то так і пропав”. Тобто, ці печери, як сказала ця жінка, не вивчені, і фактично їх важко дуже вивчати, вони завалені. Поки що цієї бібліотеки ніхто не знайшов.

Дуже великої трагедії ми зазнали, величезної, можна сказати, в 1770 році, коли горів весь Поділ і разом з ним згоріла величезна бібліотека Київської Академії, згоріло 1000 книжок-унікатів. Ви знаєте, що старі книжки, вони в основному були рукописні, вони могли мати кілька копій, могли мати одну копію. Студенти і професори кидалися в той вогонь героїчно, витягували з того вогню що тільки могли витягнути. Врятували якусь частину бібліотеки. Пожежа була настільки страшна, що дзвони на церквах опалювалися і стоплювалися, і падали, потім перетворювалися у калюжі металу. То де могла витримати таку температуру книжка?

У 1811 році була друга страшна пожежа, в якій так само горів Поділ і, певною мірою, горіла Київська Академія. Ясна річ, що з цієї бібліотеки до нас багато не дійшло і ми навіть не знаємо, що там було. До речі, навіть цей конвулют, в який входило “Слово о полку Ігоревім”, який опинився в Росії, його вивіз з України Іоїль Биковський, власне він був в Чернігові, а потім поїхав туди і вивіз свою бібліотеку. Можливо, це одна із тих книжок, які були там під час пожеж Київської Академії. Але, принаймні, ці три пожежі можна вважати нашою культурною катастрофою, яка значною мірою позбавила нас духовного спадку тих часів, хоч навіть те, що залишилося, воно величезне. Я от писав статтю в Українську літературну енциклопедію про поетів, які писали акровіршем, про поетів, ім’я яких збереглося через акровірш. І таких імен я знайшов більше сотні. А це ж були поети, які залишають після себе спадок, все це загинуло в часі.

– **Ваш погляд на сучасних письменників.**

– Я вважаю, що це провокативне питання. Кожен працює в міру розуму свого і в міру глупості своєї. За ділами їхніми судять їх.

– **Над чим працюєте зараз?**

– Це вже не плани, про це можна говорити. В мене часто буває, що я працюю, роблю 4–5 діл водночас, перемішуючи одне з одним, одне набридає, переходжу на друге, третє, на четверте і так далі. Останнім часом я багато працював для упорядкування серії української літератури ХХ-го століття. І особисто упорядкував двотомне зібрання української готичної прози, яке називається “Задзеркалля”. Вже набране, є у верстці, і я сподіваюся, що воно побачить світ. “Літературна Україна”, хто за нею стежить, частково почала друкувати мою статтю про готичну новелу, але певно злякалася, бо припинила друкування після другої подачі. Нечистої сили злякалася, бо не знаю, чому вони припинили, так воно і провисло. Готична проза – жанр, який незафіксований в жодній історії української літератури. Мені пан Качаровський з Мюнхена прислав 8 новел готичного жанру і каже, що ви підберіть ще кілька штук і покажемо, що в нас це є. Коли ж я почав копатися в старих журналах, то я ще 30 оповідань нашуквав. А зараз ще додав літературну готичну прозу нашої молоді. І вийшла така розкішна, прекрасна збірка. Думаю, що вже як будуть писати історію української літератури, то вже не оминуть, що в нас була і готична проза.

Я впорядкував також том блискучої поезії Ігоря Качаровського, останнього із наших неокласиків. І вважаю його одним із найблискучіших і найосвіченіших українських поетів ХХ-го століття. Впорядкував прозу Тодося Осьмачки. Дивовижне явище, яке не має, як я вважаю, аналогів у світовій літературі. Ця книжка має складатися з його трьох повістей, це – “Старший боярин”, “План до двору” і “Ротонда душолюбців”. Цього року століття з дня народження Тодося Осьмачки і ми в Міністерстві культури вибиваємо якісь гроші для того, щоб відзначити творчість цього дивовижного письменника, який дав такі разючі малюнки жадливого катарсису першої половини ХХ-го століття. Також уклав таку книжку для видавництва “Веселка”, яка буде називатися “Українські биліни”, де доказую текстами і всім, що українські биліни також існували. Так само для видавництва “Веселка” я уклав книжечку з творів Пилипа Орлика, які перекладені із латинської, з польської і з французької та з книжної української мови. Вона вийде в серії “Тетьмани”.

– **Що думаєте про Сквороду, як про члена Масонської ложі?**

– Думаю те, що він не міг бути членом ніяких лож. Я вже казав, чому Скворода не став ченцем. Ченцем стати – це перед ним відкривалася кар’єра до професорства, навіть міг би бути митрополитом. Це була одна із найблискучіших і найосвіченіших особистостей свого часу. Але його життєвська позиція була зовсім інша. Він жив так, як учив. Прозвучали слова: “Жереб мій із бідняками”. Але не тому, що він хотів бути бідним і убогим, він хотів звільнити себе повністю від тих сіток, які накидає суспільство й світ, які в’яжуть митця і роблять його слухняним домашнім песиком. Він не хотів бути членом жодної партії, а тоді ченець – це було все одно як член партії. Через це Скворода не міг бути членом ніякої ложі. Він був надто великий для всіх партій і всіх лож.

– **Що відомо про останні дні життя Сковороди, про це ходять різні легенди?**

– Про це ж написав його учень Ковалинський, що він вже перед смертю відвідав свого учня, будиши зовсім хворим. І от і ще раз, шановним учителям відповідь про Сковороду педагога – хворий, старий чоловік, відчуваючи смерть свою, рушив в ту темну чорну північ, щоб відвідати свого учня і щоб сказати йому останнє слово. І після того він з якимсь таким шалом вертається через дощі, через негоду, таку як оце зараз, вертається в Україну. Чи викопав він могилу, чи не викопав, це може легенда, а може бути правда – неважливо. Важливо, що його кликала рідна українська земля, що він відчував дух свій у рідній землі і жив задля цієї землі і задля неї віддав своє тіло.

Святослав Максимчук: Зараз запрошую сопілкарів заграти. Не можемо ми відривати Григорія Савича від його улюбленого інструменту. Прошу, отже, народний сопілковий квінтет Всеукраїнської музичної спілки, в складі Романа Дварія, Валентини Корчинської, Богдана Поради, Божени Корчинської, Мирослава Корчинського. (*Звучить мелодія*)

От і вечір минув, такий гарний. Очевидно, нам справді більше варто звертатися зараз до спокійної розмови душі.

Матеріал підготувала **Юля Янковенко** – студентка факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.